

Årsrapport 2015 Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger (SAMKUL, løpende)

2015 var et svært aktivt år for SAMKUL-programmet, blant annet preget av nye radikalt tverrfaglige forskernettverk, midtveisrapport, kritisk blikk utenfra på SAMKUL, nytt programstyre og ny programplan i tillegg til ny utlysning av 100 mill. kr. Gjennom dette har SAMKUL vært viktig i og for debattene om humanioras samfunnsbidrag.

Midtveisoppsummering 2011-2015 og et kritisk blikk utenfra

I september utga SAMKUL *Programstyrets midtveisrapport*. Foruten en gjennomgang av programmets virke mht. utlysninger, utadrettet virksomhet og strategisk arbeid for å styrke kulturperspektivet i forskningen, inneholdt rapporten en omfattende porteføljeanalyse. Den viste bl.a. at SAMKUL for en stor grad har lyktes i å nå fram til humanioramiljøene, og de mange gode søknadene vitner om både kvalitet og kapasitet. Rapporten ga også råd om veien videre for SAMKUL 2016 og framover, hvor programstyret anbefalte å fortsette hovedlinjene, men samtidig satse mer på forskning opp mot nasjonalt prioriterte områder, som natur, teknologi og velferd og økonomi. I tillegg til programmets egen rapport var idéhistorikeren Vidar Enebakk engasjert til å skrive et kritisk blikk utenfra på SAMKUL. I *Fra beredskap til redskap. Et kritisk blikk på SAMKUL* argumenterer Enebakk for en utadrettet humanistisk orientert kulturforskning som er samfunnsrelevant og som tar samtidens utfordringer på alvor, i tillegg til å gå kritisk gjennom forskningspolitikken rundt kulturforskningen. Denne rapporten, og mye av SAMKULs øvrige virke i 2015, har vært gjenstand for stor offentlig oppmerksomhet.

Nye forskernettverk

I 2015 ble 13 nye forskernettverk innvilget for årene 2015-2017. Et krav denne gang var at nettverkene skulle være radikalt tverrfaglige, dvs. at ut over humaniora og/eller samfunnsvitenskap skulle nettverkene også ha med personer fra andre fagområder. Temaene for de fleste nye nettverkene handlet om klima og natur, og om helse og medisin.

Nytt programstyre, ny programplan, ny utlysning

I september ble et planutvalg oppnevnt, med oppgave å revidere programplanen. Etter 2015 blir de samme ni personene SAMKULs nye programstyre. I desember ble den nye programplanen godkjent. Den viderefører SAMKUL som et utfordringsdrevet program om de kulturelle forutsetningene for samfunnsutviklingen og trekker opp tre brede prioriterte områder for forskning med utgangspunkt i kulturfagene: Menneske og natur; Teknologi og materielle omgivelser; og Kunnskap, velferd og økonomi. På bakgrunn av programplanen utlyste programmet nye 100 mill. kr til nye forskerprosjekter, med søknadsfrist 17.2.2016.

Programmets overordnede mål/formål

SAMKUL skal finansiere forskning om de kulturelle forutsetningene for dagens samfunn og samfunnsutvikling. Forskingen skal styrke og utvide kunnskapsgrunnlaget for å gjøre samfunnet bedre rustet til å møte store utfordringer.

Forskningen i SAMKUL vil i perioden 2016 til 2020 i hovedsak rettes inn mot å belyse samfunnsutfordringer på følgende områder:

- Menneske og natur
- Teknologi og materielle omgivelser
- Kunnskap, velferd og økonomi

En styrket og samfunnsrelevant kulturforskning på disse områdene vil bidra til programmets mål om å styrke humanistiske og samfunnsvitenskapelige perspektiver i nasjonalt prioriterte innsatsområder for forskning, samt å bidra til at særlig humanistiske forskere tar i bruk sine forskningsperspektiver utenfor fagenes tradisjonelle gjenstandsområder. Forskningen skal studere samfunnsutviklingen gjennom å analysere dens historiske, språklige, kommunikative, religiøse, etiske, normative og estetiske dimensjoner.

Programmet har store ambisjoner om å levere relevant kunnskap til forvaltning, politikk og offentligheten, samt å være aktiv forskningsstrategisk aktiv når det gjelder å styrke integreringen av humaniora og samfunnsvitenskap i andre satsinger og programmer i Forskningsrådet.

Økonomi og prosjektomfang

Disponibelt budsjett i 2015: 91 354 000

Forbruk i 2015: 57 032 000

Programmets finansieringskilder i 2015: Kunnskapsdepartementet (KD, 40 mill. kr), Kulturdepartementet (KUD, 5,423 mill. kr) og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD, 1,55 mill. kr)

Antall og type prosjekter i 2015: 40 prosjekter, herav 14 nye. Fordelt på søknadstyper:

18 forskerprosjekter, 5 personlige postdoktorprosjekter, 1 personlig doktorgradsprosjekt, 14 annen støtte (12 forskernettverk og 2 formidlingsprosjekter, hvorav alle nye), 2 arrangementsstøtte (gamle forskernettverk).

13 nye forskernettverk (annen støtte) ble innvilget i fjor. Et av dem starter først i 2016 og er derfor ikke med i 2015-tallene over nye nettverk/annen støtte. På samme måte ble ytterligere fem formidlingsprosjekter (annen støtte) innvilget og startet i 2015, men hvor også de først starter i 2016 og er følgelig heller ikke med på listen over prosjekter.

Overordnet vurdering av måloppnåelse, resultater og utfordringer

Programstyrets midtveisrapport viser at programmet i hovedsak ligger godt an til å nå de mål som gjelder for programmet. SAMKUL har i stor grad lyktes i å engasjere mange av de toneangivende humanioramiljøene i landet til å delta i programmet. Det synes å være en økende grad av tverrfaglighet, og dette er særlig uttalt i de nye forskernettverkene fra 2015, hvor det var et krav om radikal tverrfaglighet. SAMKUL har i utlysningene av forskningsmidler mottatt svært mange søknader – og mange har vært av høy kvalitet. Dette viser også det økende antallet vitenskapelige publiseringer. Antallet søknader tyder også på høy kapasitet i miljøene.

Temaene for forskningen i programmet spenner vidt, men felles er at de presenterer et kulturforskningssblikk på ulike forhold knyttet til viktige samfunnsutfordringer – og mange arbeider på felter utenfor humanioras og kulturforskningens tradisjonelle gjenstandsområder. Dette er i tråd med programplanen og de generelle ambisjonene for programmet.

I 2015 har SAMKULs rolle i diskusjoner om humanioras relevans og kulturforskning blitt tydeligere, gjennom midtveisrapporten og Vidar Enebakks kritiske blikk på programmet og debatter som særlig sistnevnte har gitt støtet til. SAMKUL blir av mange humanister sett på som et av svært få programmer i Forskningsrådet hvor man kan føle seg spesielt hjemme i, og programmet har derfor fått en tydelig posisjon – om enn også noe omstridt og debattert – i mange humaniora- og kulturforskningsmiljøer. Programstyret er godt tilfreds med at SAMKULs aktive rolle i å løfte fram mer samfunnsrelevant humaniora også gir seg utslag innad i Forskningsrådet. SAMKUL trekkes med – og melder seg på – i ulike satsinger og tiltak på tvers, for å styrke samfunnsvitenskapelige og særlig humanistiske perspektiver i forskningen på mange områder.

Et nytt planutvalg – det senere nye programstyret oppnevnt for perioden 2016 til 2018 – arbeidet intensivt høsten 2015 med å revidere programplanen. Programplanen er enklere bygd opp enn den forrige, mindre teoretisk introvert mht. begrunnelser og begreper, samtidig som den gjennom sju tverrgående dimensjoner understreker de humanistisk pregede perspektiver for forskningen. Temaområdene favner bredt og kobler SAMKUL opp mot sentrale forskningspolitiske prioriteringer, uten at målet om kunnskap om de kulturelle forutsetningene er svekket. Den nye programplanen vil gi SAMKUL en god plattform for arbeidet i årene 2016 til 2020.

I forlengelsen av arbeidet med å styrke humaniora og samfunnsvitenskap på nye forskningsområder inngikk utlysningen av midler til radikalt tverrfaglige forskernetverk. Her var formålet å se hvilke prosjektideer og nye samarbeidsformer som kunne komme ut av et slikt "tvungent" samarbeid mellom ulike fagområder, gitt målet at nettverksarbeidet skal munne ut i konkrete prosjekter og søknader – ikke først og fremst til SAMKUL, men til andre programmer i inn- og utland. De fleste nettverkene omhandler problemstillinger knyttet til natur, klima og miljø og medisin og helse og kan gi bud om kommende humaniorapregede tverrfaglige søknader til ulike utlysninger.

Flere av prosjektene i SAMKUL, både blant forskningsprosjektene og blant nettverkene, handler om spørsmål som vil kunne være relevante for kunnskapsutviklingen på sentrale felter som klima/miljø og nordområdene.

Med tilfredshet noterer programstyret seg også SAMKUL-prosjektenes interesse for å søke ekstramidler til formidling ut over "standard formidling" og annen utadrettet virksomhet allerede innbakt i prosjektene. For programmet er det sentralt å legge til rette for økt formidling, da også dette arbeidet krever ressurser i prosjektene. I 2015 ble det gitt midler til arbeid med dokumentarfilmer, ulike nettbaserte informasjonsplattformer, utstillinger og konferanser og møteplasser i prosjektregi. Framdriftsrapportene viser et økende antall slike tiltak, og viser at prosjektene tar sitt samfunnsansvar på alvor.

SAMKUL, som mange andre programmer, erfarer at prosjektene trekker ut i langdrag, særlig grunnet permisjoner i den yngre delen av forskerpersonalet. Dette gjør at de konkrete forskningsresultatene i form av nye innsikter og ny kunnskap på viktige områder i en viss grad lar vente på seg. Samtidig viser porteføljeanalysen i midtveisrapporten en stor mengde utgivelser og utadrettede tiltak. Det vil være behov for å lage oppsummeringer og syntetiseringer av nyvunnen kunnskap i de ulike prosjektene, etter hvert som de blir ferdige i året og årene som kommer.

| Nøkkeltall | Antall 2014 | | | Antall 2015 | | |
|--|-------------|-----|-----|-------------|-----|-----|
| | Totalt | K | M | Totalt | K | M |
| Prosjektledere - <i>personer</i> | 30 | 12 | 18 | 47 | 20 | 27 |
| Dr. gradsstipendiater - <i>årsverk</i> | 6,8 | 2,8 | 4 | 9,4 | 5,8 | 3,6 |
| Dr. gradsstipendiater - <i>personer</i> | 10* | 5 | 4 | 15* | 9 | 5 |
| Postdoktorstipendiater - <i>årsverk</i> | 5,3 | 3,1 | 2,2 | 11,1 | 4,3 | 6,8 |
| Postdoktorstipendiater – <i>personer</i> | 11 | 6 | 5 | 19 | 9 | 10 |
| Avlagte doktorgrader | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |

* En person er ikke registrert med navn, derfor er summen av kvinner og menn ulikt totalantallet.

Antallet stipendiater har til sammen økt med over 60 %, fra 21 til 34 personer, og antall årsverk har økt med nær 70 %, fra 12 til vel 20 personer. Dette er positivt og i tråd med målsettingene og prioriteringene om å legge vekt på rekruttering i søknadsbehandlingen. Antallet prosjektledere har økt i og med nye nettverk og nye formidlingsprosjekter i 2015. Kjønnbalansen er meget god (43 % kvinner blant prosjektlederne), og det er i 2015 noen flere kvinner blant prosjektlederne enn i 2014. Blant stipendiatene er det noen flere kvinner enn menn (18 -15), men menn har større stillingsandeler.

| Resultatindikatorer | Antall 2014 | Antall 2015 |
|--|-------------|-------------|
| Vitenskapelig publisering: | | |
| Publisert artikkel i periodika og serier | 52 | 59 |
| Publisert artikkel i antologi | 24 | 54 |
| Publiserte monografier | 6 | 9 |
| Formidling, samfunnspåvirkning: | | |
| Rapporter, notater, artikler, foredrag på møter/konferanser rettet mot prosjektets målgrupper | 180 | 212 |
| Populærvitenskapelige publikasjoner (artikler/bøker, debatt-bøker/ -artikler, høringer, utstillinger, skjønnlitteratur etc.) | 64 | 99 |
| Oppslag i massemedia (aviser, radio, TV mm.) | 131 | 84 |

Tallene for 2015 bekrefter tidligere rapporter om økende publiserings- og formidlingsaktivitet i prosjektene. Aktiviteten synes å være gledelig høy, samtidig som fordelingen mellom prosjektene er temmelig ujevn. Økningen fra 2014 til 2015 skyldes også at de nye prosjektene i 2014 har vært mer synlige og aktive i 2015 enn i oppstartsåret.

Viktigste aktiviteter i 2015

Forskningsfaglige

En helt sentral aktivitet i 2015 var utarbeidelsen av *programstyrets midtveisrapport*, som ble offentliggjort i september. Den beskriver bakgrunnen for SAMKUL, de viktigste aktivitetene knyttet til utlysninger og søknader, utadrettet virksomhet og strategisk virksomhet knyttet til planprosesser og

utlysninger i andre programmer i Forskningsrådet og ikke minst en omfattende porteføljeanalyse – hva har midlene gått til mht. forskningstemaer, fag, institusjoner, kjønnsperspektiver og -balanse osv.

På oppdrag fra programstyret skrev Vidar Enebakk *Fra beredskap til redskap. Et kritisk blikk på SAMKUL*, og rapporten ga foruten en kritisk analyse av SAMKULs første programplan en gjennomgang av forskningspolitikken på kulturforskningsfeltet siden KULT I i 1986. Rapporten ble gjenstand for mye oppmerksomhet og var viktig i flere "humanioradebatter".

Programstyret behandlet innkomne søknader om støtte til radikalt tverrfaglige forskernettverk, og ga støtte til 13 av 21 slike. I tillegg til kravet om tverrfaglighet mellom humaniora og samfunnsvitenskap på den ene siden, og naturvitenskap, teknologi og medisin på den andre, var det krav om god internasjonal deltakelse i nettverkene. Nettverkene startet opp våren 2015, og de fleste vil holde på i et til to år.

Programstyret vedtok i 2015 å delta med 10 mill. kr i en felles satsing om byforskning. En god håndfull programmer, fra ulike sektorer og med ulike faglige tyngdepunkt har gått sammen om denne, og SAMKULs begrunnelse for deltakelsen er å stimulere til tverrfaglig byforskning hvor også kulturperspektivet er godt representert. I tråd med dette har også programstyret og administrasjonen vært i tett dialog med KLIMAFORSK-programmet om deres kommende utlysning om klimaomstilling, med tanke på at denne aktivt etterspør også forskning med et tydelig humaniorapreg. SAMKUL deltok også aktivt i arbeidet med utlysningstekst til Polarprogrammets utlysning om forskning om ressurs- og miljøforvaltning i Arktis og Antarktis, som hadde frist i november i 2015.

Høstens arbeid var dominert av planutvalgets arbeid med å revidere programplanen for perioden 2016 til 2020. Hovedtrekkene – *Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger* – er beholdt, men tematiske områder er noe annerledes inndelt og beskrevet. Forskningsmiljøene innenfor humaniora og samfunnsvitenskap ble tilskrevet og gjort oppmerksomme på utkastet til programplan, som var offentliggjort på hjemmesidene. Sju miljøer benyttet seg av muligheten for innspill til planutkastet.

På bakgrunn av den reviderte programplanen – vedtatt av Divisjonsstyret for vitenskap 10. desember 2015 – utarbeidet planutvalget en ny utlysning av midler til forskerprosjekter, 100 mill. kr. Utlysningen ble offentliggjort 11. desember, men den var varslet en måned tidligere. Utlysningen er bred og åpen innenfor programplanens tematiske områder og sentrale perspektiver, og poengterer programstyrets ønske om ny kunnskap om sentrale samfunnsutfordringer. Søknadsfrist er 17. februar 2016.

Internasjonalt samarbeid

De aller fleste prosjektene har et til dels utstrakt internasjonalt samarbeid. Mange forskere ansatt ved utenlandske læresteder er deltakere i prosjektene og nettverkene. Det er gitt midler til vel 20 gjesteforskerstipend og vel 30 utenlandsstipend.

For de prosjektene som SAMKUL finansierer, har programmet en løpende utlysning av midler til utenlands- og gjesteforskerstipend, samt til midler for internasjonalt prosjektsamarbeid rettet mot utenlandsk finansiering – deriblant EU-finansiering – og til deltakelse i internasjonale prosjekter. Det har i 2015 vært enkelte søknader til flere stipend, men hittil ingen søknader om midler til annen internasjonalisering.

Kommunikasjons- og formidlingstiltak

Et viktig tiltak for å øke programmets gjennomslagskraft er å tilby SAMKUL-prosjektene ytterligere midler til kommunikasjon og formidling. Inntil 750 000 kr kan søkes. Prosjektene har vist en økende

interesse for ordningen, i takt med at den første puljen prosjekter, som startet i 2013, nærmer seg avslutningsfasen. Ved siste nyttårsskifte er om lag halvparten av de hittil avsatte 7 mill. kr til dette disponert på slike ekstra formidlingstiltak.

I forbindelse med utgivelsen av Vidar Enebakks rapport *Fra beredskap til redskap. Et kritisk blikk på SAMKUL* arrangerte *Nytt Norsk tidsskrift*, i samarbeid med SAMKUL, et godt besøkt (100 personer) debattmøte på Litteraturhuset i Oslo i desember. Forskningsrådets adm.dir. var en av innlederne, sammen med Enebakk og andre kulturforskere. Rapporten ble også omtalt og debattert i andre fora og har bidratt til å sette SAMKUL, humanioras og kulturforskningens relevans på dagsorden.

Den viktigste kommunikasjonen og formidlingen skjer i regi av prosjektene. Mange av dem er svært aktive og synlige, mens andre er mer i startgropen, jf. også resultatindikatorerne ovenfor. På vårparten arrangerte SAMKUL et to dagers intensivt skrive- og formidlingskurs for forskere og stipendiater i prosjektene. Ni deltakere ga kurset, som ble ledet av Aftenpostens Viten-redaktør, svært gode tilbakemeldinger.

I samarbeid med VAM-programmet arrangerte SAMKUL en halvdags formidlingskonferanse "Mangfold og deltakelse i velferdssamfunnet – Hva sier forskningen?", som del av årets Forskningsdager. Om lag 75 personer deltok på arrangementet i Litteraturhuset i Oslo, deriblant mange fra ulike brukerhold.

Programadministrasjonen bruker hjemmesidene aktivt for å informere om og fra programmet, og det sendes også ut nyhetsbrev ved viktige hendelser, som f.eks. utlysninger, ny programplan mm. Der finner man også SAMKULs prosjektkatalog (revidert mars 2015) og lenker til prosjektenes egne hjemmesider og til "SAMKUL i media".

En mer intern møteplass er det årlige programseminaret, som samler forskerne fra de aller fleste prosjektene pluss styre og administrasjon rundt problemstillinger og temaer på tvers av den mangslungne SAMKUL-porteføljen. I år var tema bl.a. forskningens impact og konkrete resultater, og som en introduksjon til dette holdt litteraturprofessoren Helen Small fra Oxford en innledning om de engelske erfaringene med impact-kartlegginger. Til denne delen av seminaret var også invitert HF-dekanene, og noen av disse deltok.

Tiltak som bidrar til økt rekruttering av kvinner

Kjønnsbalansen i SAMKUL-prosjektene er jevnt over god, både blant prosjektlederne (43 % kvinner, 57 % menn) og blant stipendiatene (53 % kvinner, 47 % menn). Særskilte tiltak for å bidra til økt rekruttering av kvinner er følgelig ikke iverksatt i 2015. I alle utlysningstekster er setning om moderat kjønnskvolter tatt inn.

Driftsrelaterte aktiviteter

I sitt siste virkeår behandlet programstyret 45 saker og snaut 20 orienteringssaker, fordelt på fire styremøter. Habilitet er et fast punkt på dagordenen. Det ble notert inhabilitet på fire styremedlemmer i behandlingen av søknader om støtte til nye forskernetverk, og ett tilfelle av inhabilitet i to saker om støtte til formidling. De konkrete tilfellene er notert i referatene fra programstyremøtene. På flere programstyremøter også i 2015 var prosjektledere invitert, for en samtale med programstyret om framdrift, organisering, faglige utfordringer mm.

Det årlige programseminar er også en viktig møteplass for forskerne i programmet, og mellom dem og styret og administrasjonen.

Forskning – eksempler fra SAMKUL-prosjekter

Forskerprosjektet From racial typology to DNA sequencing : Race and ethnicity and the science of human genetic variation 1945-2012, Norsk Teknisk Museum

Prosjektet har som mål å belyse hvordan sosiale og kulturelle forestillinger om etnisitet, rase og opphav påvirker og påvirkes av produksjonen av vitenskapelig kunnskap om genetisk variasjon. Prosjektet har en normativ komponent - det tar sikte på å vurdere etiske problemstillinger knyttet til slik forskning - og det har et historisk fokus. Den historiske delen av prosjektet har så langt fokusert på to tidsperioder: a) fysisk antropologi og populasjonsgenetikk i etterkrigstida, og b) moderne DNA-baserte studier av human genetisk variasjon og etnisitet. Med hensyn til den første perioden, har både den skandinaviske og greske del-studien vist at til tross for en politisk fordømmelse av rasisme og av nazistenes grusomheter og en eksplisitt avvisning av førkrigstidas rasevitenskap, så gjennomgikk ikke vitenskapelige ideer og praksis en like radikal endring som den vitenskapelige retorikken skulle tilsi. Både genetikere og fysiske antropologer fortsatte å basere seg på og reprodusere en rekke begreper, teoretiske antakelser og metoder som hadde kjennetegnet førkrigstidas rasevitenskap. Studien gir således en nyansert historisk rekonstruksjon som er i tråd med andre nyere studier fra andre nasjonale kontekster og bidrar til en dypere forståelse av vitenskapelige endringsprosesser og deres sammenheng med samfunnsmessige endringer.

Forskerprosjektet Negotiating Values: Collective Identities and Resilience after 22/7, PRIO

Ved å analysere de kommunikative prosessene som fant sted i kjølvannet av angrepene gir prosjektet ny kunnskap om de sentrale samfunnsverdiene som ble mobilisert etter 22/7, og som har formet de forskjellige post-terror-prosessene i samfunnet. Videre analyserer prosjektet hvordan Norge etter 22/7 bearbejder spenninger og motsetninger mellom sentrale verdier. Derigjennom prøver prosjektet å forstå om og eventuelt hvordan verdienes innhold har forandret seg og blitt omtolket og bearbeidet. Denne bearbeidelsen har særlig implikasjoner for utviklingen av kollektive identiteter (som "det norske vi") og for motstandskraften (resiliensen) i samfunnet (forstått som samfunnets evne til å takle forandring og dramatiske brudd). Prosjektet har så langt analysert og vist at, og på hvilken måte (a) det var forskjeller mellom måten terrorangrepene ble snakket om i Norge og i utlandet, idet den norske omtalen var sterkere preget av behovet for å fremvise og ta vare på et kollektivt «vi» opp mot terroristen og hans verdier; (b) norske medier hadde store utfordringer idet man skulle bestemme hvordan forskjellige syn på 22/7 skulle komme til uttrykk; (c) det finnes betydelige spenninger innen post-22/7-debatten om ytringsfriheten og dens bredde, med bl.a. en uttrykt frykt for at en svært bred ytringsfrihet i vår tids Internett-drevne mediebilde også kan gi mer rom for ideer og idelogier som bidrar til terror og hat; og (d) sosiale medier spilte en betydelig rolle i å bygge motstandskraft (resiliens), forstått som en selv-organiseringsteknikk i nødsituasjoner, i kjølvannet av 22/7.

* * *